

หลักนิติธรรมกับการบังคับใช้กรอบด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล
เพื่อขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในภาคธุรกิจไทย*

THE RULE OF LAW AND THE ENFORCEMENT OF ENVIRONMENTAL,
SOCIAL, AND GOVERNANCE FRAMEWORKS FOR DRIVING SUSTAINABLE
DEVELOPMENT GOALS IN THE THAI BUSINESS SECTOR

ขจิต การเดช

Kachit Kandet

สำนักตรวจสอบภายใน บริษัท ไปรษณีย์ไทย จำกัด

Internal Audit Office, Thailand Post Co., Ltd.

Corresponding Author E-mail: kajit9999@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างหลักนิติธรรมกับการบังคับใช้กรอบด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล เพื่อขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในภาคธุรกิจไทย โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 13 ว่าด้วยการรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เป้าหมายที่ 8 ว่าด้วยงานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ และเป้าหมายที่ 16 ว่าด้วยสันติภาพ ความยุติธรรมและสถาบันที่เข้มแข็ง แม้ประเทศไทยจะมีพัฒนาการที่โดดเด่นและได้รับการจัดอันดับที่หนึ่งในภูมิภาคอาเซียนตามดัชนีเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่ยังมีอุปสรรคเชิงโครงสร้างสำคัญ คือ ช่องว่างระหว่างมาตรการทางกฎหมายที่มีสภาพบังคับกับกฎเกณฑ์แนะนำเชิงนโยบาย ปัจจุบันกติกาด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล ของไทยส่วนใหญ่ยังยึดตามกฎเกณฑ์แนะนำเชิงนโยบาย ผ่านการรายงานประจำปี ซึ่งเน้นเฉพาะบริษัทจดทะเบียนเพียง 265 แห่ง สถานะนี้ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมในการแข่งขันและความเหลื่อมล้ำในการบังคับใช้กฎหมาย เนื่องจากบริษัทนอกตลาดทุนและวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมอีกกว่าร้อยละ 90 ยังไม่มีพันธกรณีทางกฎหมายที่ชัดเจน โดยใช้การวิเคราะห์เปรียบเทียบกับสหภาพยุโรปและสิงคโปร์ผ่าน 3 มิติของหลักนิติธรรม ได้แก่ ความชัดเจนและแน่นอนของกฎหมาย ความเสมอภาคต่อหน้ากฎหมาย และความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ ผลการศึกษาพบว่า หลักนิติธรรมทำหน้าที่เป็นตัวเร่งที่เปลี่ยนกรอบด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล ให้เป็นกลไกที่มีผลบังคับจริงผ่านการยกระดับสู่พันธกรณีทางกฎหมาย การพัฒนามาตรฐานการจําแนกกิจกรรม

*Received January 13, 2026; Revised February 19, 2026; Accepted February 22, 2026

สี่เขียวแห่งชาติ และการปฏิรูปหน้าที่ความไว้วางใจของกรรมการให้ครอบคลุมความรับผิดชอบด้านความยั่งยืนพร้อมกลไกตรวจสอบโดยบุคคลที่สาม เพื่อให้ภาครัฐกิจไทยบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างแท้จริงภายในปี 2030

คำสำคัญ: หลักนิติธรรม; สิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล; เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

Abstract

This academic article analyzes the relationship between the Rule of Law and the enforcement of Environmental, Social, and Governance (ESG) frameworks to drive Sustainable Development Goals (SDGs) in the Thai business sector, specifically focusing on SDG 13 (Climate Action), SDG 8 (Decent Work and Economic Growth), and SDG 16 (Peace, Justice, and Strong Institutions). Despite Thailand's notable progress and its top ranking in the ASEAN region according to the SDG Index, the country continues to face a significant structural obstacle: the gap between mandatory legal measures (Hard Law) and policy-based recommendations (Soft Law). Currently, ESG regulations in Thailand predominantly rely on Soft Law through annual reporting mechanisms, which are limited to only 265 listed companies. This situation creates unfair competition and inequality in legal enforcement, as more than 90 percent of companies outside the capital market, including Small and Medium-sized Enterprises (SMEs), lack clear legal obligations. Utilizing a comparative analysis with the European Union and Singapore through the three dimensions of the Rule of Law namely legal certainty, equality before the law, and accountability the study finds that the Rule of Law serves as an accelerator that transforms ESG frameworks into effective enforcement mechanisms. This transformation is achieved by elevating ESG standards into legal obligations, developing a National Green Taxonomy, and reforming directors' fiduciary duties to encompass sustainability responsibilities along with third-party assurance mechanisms. Such reforms are essential for the Thai business sector to authentically achieve the Sustainable Development Goals by 2030.

Keywords: Rule of Law; Environmental Social and Governance; Sustainable Development Goals

บทนำ

ในทศวรรษที่ผ่านมาแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล (ESG) ได้ทวีความสำคัญในฐานะกรอบการประเมินความยั่งยืนและความเสี่ยงของภาคธุรกิจทั่วโลก โดยแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล ทำหน้าที่เป็น “วิธีการหรือเครื่องมือ” ในการวัดผลการปฏิบัติงานเพื่อให้สอดคล้องกับ “เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน” (SDGs) ของสหประชาชาติที่มุ่งหวังให้บรรลุผลภายในปี ค.ศ. 2030 สำหรับประเทศไทย หน่วยงานกำกับดูแลพยายามแปลงกรอบเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งเดิมมีลักษณะเป็นกฎเกณฑ์แนะนำเชิงนโยบาย ให้เป็นแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนผ่านกลไกแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล เพื่อสร้างแรงจูงใจให้ธุรกิจพิจารณาผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้เสียอย่างครอบคลุม

สถานการณ์ความยั่งยืนในภาคธุรกิจไทยมีพัฒนาการเชิงประจักษ์อย่างมีนัยสำคัญ ข้อมูลจากสถาบันไทยพัฒนา (2568) ซึ่งสำรวจกิจการ 953 ราย พบว่า คะแนนการเปิดเผยข้อมูลความยั่งยืนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นต่อเนื่องที่ 4.43 จาก 10 คะแนน สอดคล้องกับรายงานของตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยที่ระบุว่า มีบริษัทผ่านเกณฑ์การประเมินหุ้นยั่งยืน (SET ESG Ratings) ถึง 192 บริษัท นอกจากนี้ รายงานดัชนีเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ระดับสากลยังจัดให้ประเทศไทยอยู่อันดับที่ 43 ของโลก ซึ่งเป็นอันดับ 1 ในภูมิภาคอาเซียน อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางความก้าวหน้าดังกล่าว ไทยยังคงเผชิญความท้าทายวิกฤตในเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับการรับมือสภาพภูมิอากาศ (SDG 13) มาตรฐานแรงงาน (SDG 8) และโดยเฉพาะมิติด้านสถาบันที่เข้มแข็งและความยุติธรรม (SDG 16)

ปัญหาหลักที่เป็นอุปสรรคสำคัญคือช่องว่างระหว่างมาตรการทางกฎหมายที่มีสภาพบังคับ (Hard Law) กับกฎเกณฑ์แนะนำเชิงนโยบาย (Soft Law) ภายใต้บริบทของหลักนิติธรรม ปัจจุบันกติกาด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล ของไทยส่วนใหญ่ยังยึดหลักความสมัครใจหรือปฏิบัติตามหรือชี้แจงผ่านการรายงานข้อมูลประจำปี “แบบ 56-1 One Report” ซึ่งเน้นเฉพาะบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ (สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์, 2563) สถานะนี้ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการบังคับใช้กฎหมาย เนื่องจากบริษัทจำกัดขนาดใหญ่และ วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) นอกตลาดทุน ซึ่งสร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และสังคมไม่แพ้กัน แต่ยังไม่มีการมีพันธกรณีทางกฎหมายในการเปิดเผยข้อมูลที่ชัดเจน

ด้วยเหตุนี้ บทความนี้จะมุ่งวิเคราะห์ความสำคัญของหลักนิติธรรมในฐานะรากฐานที่เน้นความคาดหวังได้ของกติกาด้านสิ่งแวดล้อมและการบังคับใช้ โดยเสนอว่าหากปราศจากหลักการดังกล่าว กลไกด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาลจะไม่สามารถขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในภาคธุรกิจไทยให้เกิดผลสัมฤทธิ์ที่แท้จริงและยั่งยืน

หลักนิติธรรม (Rule of Law)

แนวคิดหลักนิติธรรมแบบตะวันตก โดยอาศัยกรอบแนวคิดจากสหประชาชาติ ที่กำหนดให้หลักนิติธรรมเป็น “หลักการปกครองที่บุคคลทั้งหลาย สถาบันและหน่วยงาน ไม่ว่าจะเป็นสาธารณะหรือเอกชนรวมไปถึงรัฐ มีความรับผิดชอบทางกฎหมายที่ได้มีการประกาศอย่างเป็นทางการทั่วไป มีการบังคับใช้อย่างเสมอภาคและมีการตัดสินอย่างเป็นอิสระ และสอดคล้องกับบรรทัดฐานและมาตรฐานสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ” แนวคิดนี้ สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนข้อที่ 16 (SDG 16) ที่มุ่งส่งเสริมสังคมที่สงบสุข ยุติธรรม และมีสถาบันที่เข้มแข็งในทุกกระดับ (United Nations, 2015) องค์ประกอบสำคัญของหลักนิติธรรม ประกอบด้วย 3 มิติหลัก ได้แก่

1. ความชัดเจนและแน่นอนของกฎหมาย กฎหมายต้องมีความชัดเจน เข้าใจได้ และสามารถคาดการณ์ผลการบังคับใช้ได้ล่วงหน้า (Bingham, 2010) ในบริบทการกำกับดูแลด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล ความแน่นอนทางกฎหมาย หมายถึง การมีมาตรฐานการรายงานที่ชัดเจน เกณฑ์การวัดผลที่ตรวจสอบได้ และกรอบเวลาที่แน่นอน เพื่อป้องกันปัญหาการใช้ดุลพินิจที่สูงเกินไปและการตีความที่คลุมเครือ (European Securities and Markets Authority, 2025) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยลดปัญหาการฟอกเขียว (Greenwashing) คือ ความไม่ชัดเจนของเกณฑ์รายงานและการวัดผล ในกรอบด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล ทำให้บริษัทสามารถใช้ภาษาคลุมเครือ เลือกตัวชี้วัดที่ตนเองได้เปรียบ และเปิดเผยข้อมูลบางส่วนอย่างเลือกสรร จนเกิดช่องว่างระหว่างคำกล่าวอ้างกับการปฏิบัติจริง ที่เกิดจากความไม่ชัดเจนของเกณฑ์ (Noori & Athota, 2024)

2. ความเสมอภาคต่อหน้ากฎหมาย ทุกคนและทุกองค์กรต้องถูกปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมายเดียวกัน โดยไม่เลือกปฏิบัติ (Tamanaha, 2004) ในบริบทของภาคธุรกิจ หลักการนี้หมายความว่าบริษัททุกขนาดและทุกประเภทที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมในระดับเดียวกัน ควรอยู่ภายใต้มาตรฐานความยั่งยืนที่เท่าเทียมกัน ปัจจุบัน ประเทศไทยเผชิญปัญหาความเหลื่อมล้ำในการบังคับใช้ เนื่องจากกติกาแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาลที่เข้มงวดจำกัดวงอยู่เพียงบริษัทจดทะเบียน ในขณะที่บริษัทนอกตลาดทุนและวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม กลับยังไม่มีพันธกรณีทางกฎหมายที่ชัดเจน (โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ และสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์, 2566)

3. ความรับผิดชอบและการตรวจสอบได้ ภายใต้หลักนิติธรรม ผู้มีอำนาจบริหาร ต้องมีความรับผิดชอบต่อการกระทำและสามารถถูกตรวจสอบได้โดยกลไกที่เป็นอิสระ

โดยเฉพาะในการกำกับดูแลด้านความยั่งยืนที่ต้องมีกระบวนการตรวจสอบข้อมูล โดยหน่วยงานภายนอก (Third-party Assurance) และการกำหนดสภาพบังคับหรือ บทลงโทษที่ชัดเจนต่อการรายงานข้อมูลเท็จเพื่อป้องกันการฟอกเขียว ยิ่งไปกว่านั้น การตีความหน้าที่ความไว้วางใจของกรรมการ (Fiduciary Duty) ในยุคปัจจุบัน จำเป็นต้อง ขยายขอบเขตให้ครอบคลุมถึงความรับผิดชอบด้านผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและสังคม อย่างเป็นรูปธรรม (Sjåfjell, 2020)

จากการวิเคราะห์องค์ประกอบของหลักนิติธรรมทั้ง 3 มิติข้างต้น จะเห็นได้ว่าการจะทำให้หลักการดังกล่าวเกิดผลสัมฤทธิ์ในทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมนั้น จำเป็นต้อง พิจารณาผ่านรูปแบบและระดับของสภาพบังคับทางกฎหมาย ที่นำมาใช้ในการกำกับดูแล ภาคธุรกิจ ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น 2 ลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. กติกาบังคับ (Hard Law) มุ่งสร้างความโปร่งใสผ่านพันธกรณีทางกฎหมาย เพื่อลดความเบี่ยงเบนของผลคะแนนด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล และช่วยให้ ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือสำหรับนักลงทุน สภาพแวดล้อมที่มีกฎเกณฑ์แบบกติกากำกับ ช่วยลดช่องว่างและความผันผวนของข้อมูล ESG ได้อย่างมีนัยสำคัญ (Lukács & Molnár, 2025)

2. กฎเกณฑ์แนะนำเชิงนโยบาย (Soft Law) เช่น หลักการกำกับดูแลกิจการที่ดี ปี 2560 (CG Code) ของสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ และการประเมิน SET ESG Ratings ซึ่งแม้จะไม่มีบทลงโทษโดยตรง แต่สร้างแรงกดดันเชิงบรรทัดฐานต่อบริษัทจดทะเบียน (สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์, 2560) หากพึ่งพาเพียงกฎเกณฑ์แนะนำเชิงนโยบายอาจนำไปสู่ “กั๊กก การปฏิบัติตาม” ที่บริษัทมุ่งเน้นเพียงการทำตามแบบฟอร์ม แต่ไม่สร้างผลลัพธ์ที่แท้จริง ต่อสิ่งแวดล้อม สิทธิมนุษยชน และสังคม (Lysgaard & Holly, 2024)

ดังนั้น ภายใต้หลักนิติธรรม กติกาที่ขาดความแน่นอนชัดเจน เช่น กฎเกณฑ์ แนะนำเชิงนโยบาย (Soft Law) ย่อมนำไปสู่การเลือกปฏิบัติและความเหลื่อมล้ำในการ แข่งขัน

กรอบด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล (ESG Framework)

กลไกกำกับดูแล ด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาลในประเทศไทยปัจจุบัน ใช้การรายงานประจำปีแบบ “แบบ 56-1 One Report” เป็นเครื่องมือหลักภายใต้หลักการ “ปฏิบัติตามหรือชี้แจง” เพื่อบังคับให้บริษัทจดทะเบียนเปิดเผยข้อมูลความยั่งยืนอย่างเป็น ระบบ (สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์, 2563) พร้อมทั้ง

มีการยกระดับรายชื่อหุ้นที่ยั่งยืนสู่การจัดอันดับ SET ESG Ratings ในรูปแบบเรตติ้ง 4 ระดับ (AAA, AA, A และ BBB) เพื่อเป็นทางเลือกให้นักลงทุน โดยประเมินจาก 3 มิติ คือ

มิติสิ่งแวดล้อม (Environmental - E) ครอบคลุมผลกระทบขององค์กรต่อระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีประเด็นสำคัญ คือ การจัดการก๊าซเรือนกระจกและเป้าหมาย Net Zero 2050 การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเป็นความท้าทายระดับโลกที่ต้องการการดำเนินการเร่งด่วน ประเทศไทยได้ประกาศเป้าหมายการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิเป็นศูนย์ (Net Zero) ภายในปี ค.ศ. 2050 และมีแผนพัฒนาตลาดคาร์บอนภาคบังคับ (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2558) จากการสำรวจพบว่าบริษัทจดทะเบียนไทยมีคะแนนเฉลี่ยด้านสิ่งแวดล้อมเกิน 80 คะแนนเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2568 แสดงถึงความมุ่งมั่นในการจัดการด้านสภาพภูมิอากาศ (สถาบันไทยพัฒนา, 2568)

มิติสังคม (Social - S) เน้นความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม รวมถึงพนักงาน ลูกค้า ซัพพลายเออร์ และชุมชน โดยครอบคลุมประเด็นสำคัญ 3 ด้าน ได้แก่ การเคารพสิทธิแรงงานตามมาตรฐานสากล การจ่ายค่าจ้างที่เป็นธรรม และการสร้างสภาพแวดล้อมการทำงานที่ปลอดภัย (International Labour Organization, 2023) การส่งเสริมความหลากหลายและความเท่าเทียม ทั้งด้านเพศ อายุ เชื้อชาติและความสามารถ ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพและนวัตกรรมขององค์กร (McKinsey & Company, 2020) และการสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อชุมชนท้องถิ่นผ่านการเคารพสิทธิมนุษยชนในห่วงโซ่อุปทานและการสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น (Business & Human Rights Resource Centre, 2024)

มิติธรรมาภิบาล (Governance - G) ครอบคลุมโครงสร้างการบริหารจัดการจริยธรรม และกลไกการกำกับดูแลที่ดีขององค์กร ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการขับเคลื่อนมิติ E และ S อย่างมีประสิทธิภาพ ตามหลักการกำกับดูแลกิจการที่ดี สำหรับบริษัทจดทะเบียน ปี 2560 ของสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ ได้กำหนดกรอบการกำกับดูแลที่ครอบคลุมประเด็นสำคัญ ได้แก่ ความรับผิดชอบและการปฏิบัติหน้าที่อย่างรับผิดชอบของคณะกรรมการ ซึ่งมีข้อเสนอให้ขยายขอบเขตหน้าที่ความระมัดระวัง และความซื่อสัตย์สุจริต ให้ครอบคลุมถึงการบริหารความเสี่ยงด้านความยั่งยืนอย่างชัดเจน การปฏิบัติต่อผู้ถือหุ้นอย่างเท่าเทียม ความโปร่งใสในการเปิดเผยข้อมูลทั้งทางการเงินและไม่ทางการเงิน การมีวิสัยทัศน์ในการสร้างมูลค่าระยะยาว การส่งเสริมจริยธรรมและการต่อต้านคอร์รัปชัน ตลอดจนโครงสร้างคณะกรรมการที่เหมาะสมและมีความเป็นอิสระ (สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์, 2560)

โดยมิติด้านธรรมาภิบาลนี้เชื่อมโยงโดยตรงกับ SDG 16 สันติภาพ ความยุติธรรม และสถาบันที่เข้มแข็ง

สรุปได้ว่า การบูรณาการทั้ง 3 มิติ ได้แก่ สิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล ไม่ใช่การดำเนินการแยกส่วน แต่เป็นระบบที่เชื่อมโยงกัน โดยมิติธรรมาภิบาล (G) ทำหน้าที่เป็นกลไกขับเคลื่อนที่จะทำให้มิติด้านสิ่งแวดล้อม (E) และด้านสังคม (S) สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ การขาดธรรมาภิบาลที่ดีจะทำให้การดำเนินการด้านสิ่งแวดล้อมและสังคมเป็นเพียงกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ ที่ไม่สร้างผลกระทบที่แท้จริง

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals - SDGs)

กรอบเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนแบบสากล ตามวาระการพัฒนาที่ยั่งยืน ค.ศ. 2030 (Agenda 2030) ของสหประชาชาติ ซึ่งประกาศในปี ค.ศ. 2015 ประกอบด้วย 17 เป้าหมายที่ประเทศสมาชิก 193 ประเทศร่วมกันมุ่งบรรลุเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ความเหลื่อมล้ำ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และการสร้างสันติภาพและความยุติธรรม (United Nations, 2015) เป็นมาตรฐานสากลที่ประเทศไทยให้สัตยาบันและบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และสอดคล้องกับกรอบการกำกับดูแลด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล ที่ตลาดหลักทรัพย์ฯ และสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ใช้อ้างอิง และเป็นเกณฑ์ที่นักลงทุนสถาบันและตลาดทุนระหว่างประเทศใช้ประเมินความยั่งยืนของภาคธุรกิจ ในบริบทนี้เน้นการวิเคราะห์ 3 เป้าหมายหลักที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการบังคับใช้กรอบด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล ในภาคธุรกิจไทย ได้แก่

SDG 8 เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนเป้าหมายที่ 8 ว่าด้วยการจ้างงานที่มีคุณค่า และการเติบโตทางเศรษฐกิจ ถือเป็นพันธกิจสากลที่มุ่งเน้นการสร้างระบบเศรษฐกิจที่ครอบคลุมผ่านการจ้างงานที่เป็นธรรมและมีผลิตภาพ (United Nations, 2015) อย่างไรก็ตาม ในบริบทของประเทศไทยยังปรากฏอุปสรรคเชิงโครงสร้างที่สำคัญ โดยเฉพาะปัญหาแรงงานนอกระบบและความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิสวัสดิการขั้นพื้นฐาน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดของกลไกการคุ้มครองแรงงานข้ามชาติในปัจจุบันที่ยังขาดสภาพบังคับ (Enforceability) ที่มีประสิทธิภาพตลอดห่วงโซ่อุปทาน สภาวะการดังกล่าวก่อให้เกิดช่องว่างในการบังคับใช้กฎหมายที่ส่งผลกระทบต่อสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างมีนัยสำคัญ จึงมีความจำเป็นเร่งด่วนในการพัฒนากลไกทางกฎหมายที่มีความแน่นอนชัดเจนเพื่อยกระดับมาตรการคุ้มครองสิทธิแรงงานให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในทางปฏิบัติอย่างแท้จริง

SDG 13 การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เรียกร้องให้ทุกภาคส่วนดำเนินการเร่งด่วนเพื่อต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและผลกระทบที่เกิดขึ้น (United Nations, 2015) ประเทศไทยได้ประกาศเป้าหมาย Net Zero ภายในปี ค.ศ. 2050 และกำลังพัฒนากฎหมายและกลไกตลาดคาร์บอนเพื่อสนับสนุนเป้าหมายนี้ (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2558) อย่างไรก็ตาม การขาดกรอบกฎหมายที่มีสภาพบังคับยังทำให้การดำเนินการขาดประสิทธิภาพและความเร่งด่วนที่จำเป็น

SDG 16 สันติภาพ ความยุติธรรม และสถาบันที่เข้มแข็ง มุ่งส่งเสริมสังคมที่สงบสุขและครอบคลุมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน จัดให้มีการเข้าถึงความยุติธรรมสำหรับทุกคน และสร้างสถาบันที่มีประสิทธิภาพ มีความรับผิดชอบ และครอบคลุมในทุกระดับ (United Nations, 2015) เป้าหมายนี้เชื่อมโยงโดยตรงกับหลักนิติธรรม ซึ่งเป็นฐานรากของการกำกับดูแลที่ดีและการต่อต้านคอร์รัปชัน (Transparency International, 2023) และเป็นเงื่อนไขสำคัญในการบังคับใช้กรอบด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาลให้เกิดผลสัมฤทธิ์

จากรายงาน Sustainable Development Report 2025 ประเทศไทยอยู่ในอันดับที่ 43 ของโลก และเป็นอันดับ 1 ในภูมิภาคอาเซียน ด้วยคะแนน SDG Index 72.8 (Sachs et al., 2025) อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยยังเผชิญความท้าทายอย่างมีนัยสำคัญในทั้ง 3 เป้าหมายหลัก โดยเฉพาะ SDG 13 (การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ) ที่ได้คะแนนต่ำกว่าค่าเฉลี่ย SDG 8 (งานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ) ที่ยังมีปัญหาแรงงานนอกระบบและความเหลื่อมล้ำ และ SDG 16 (ความยุติธรรมและสถาบันที่เข้มแข็ง) ที่มีความท้าทายด้านคอร์รัปชันและความเชื่อมั่นต่อสถาบัน

สรุปในมิติเชิงโครงสร้าง SDGs เปรียบเสมือน “เป้าหมายปลายทาง” แห่งความยั่งยืนระดับสากลปี 2030 ในขณะที่ ESG คือ “เครื่องมือเชิงปฏิบัติการ” สำหรับภาคธุรกิจเพื่อวัดผลการดำเนินงานให้สอดคล้องกับเป้าหมายดังกล่าว โดยมีการจับคู่มิติที่สำคัญโดยมิติสิ่งแวดล้อม (E) ขับเคลื่อน SDG 13 การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ผ่านการบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจกและความเสี่ยงด้านภูมิอากาศ มิติสังคม (S) ตอบสนอง SDG 8 (งานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ) เน้นการคุ้มครองสิทธิแรงงานและจริยธรรมในห่วงโซ่อุปทาน และมิติธรรมาภิบาล (G) วางรากฐานสู่ SDG 16 (สถาบันที่เข้มแข็งและความยุติธรรม) โดยมุ่งเน้นระบบกำกับดูแลที่โปร่งใส ปราศจากคอร์รัปชัน และยึดถือหลักนิติธรรม การเชื่อมโยงนี้แสดงให้เห็นว่า ESG ไม่ใช่เพียงมาตรฐานการรายงาน แต่เป็นกลไกสำคัญที่แปรเปลี่ยนเป้าหมายระดับโลกให้กลายเป็นการปฏิบัติที่จับต้องได้ในภาคธุรกิจไทย

ขอบเขตและความเหลื่อมล้ำในการกำกับดูแลภาคธุรกิจไทย

“ภาคธุรกิจไทย” สามารถจำแนกตามระดับความเข้มข้นของการกำกับดูแลด้าน ESG ได้เป็น 3 กลุ่มหลัก ดังนี้

1. บริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ เป็นกลุ่มที่มีพันธกรณีทางกฎหมายสูงสุดภายใต้ พ.ร.บ. หลักทรัพย์ฯ และหลักการ CG Code โดยต้องเปิดเผยข้อมูลผ่าน “แบบ 56-1 One Report” ในปี 2568 มีบริษัทผ่านเกณฑ์ SET ESG Ratings จำนวน 265 แห่ง (ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2568) ซึ่งคุณภาพการรายงานนี้ส่งผลโดยตรงต่อการเติบโตอย่างยั่งยืนขององค์กร (Dungtripop et al., 2025)

2. บริษัทจำกัดนอกตลาดทุนขนาดใหญ่ แม้ยังไม่มีกฎหมายบังคับรายงานโดยตรง แต่ได้รับแรงกดดันจากห่วงโซ่อุปทานสากล (เช่น มาตรฐาน CSRD และ CSDD ของสหภาพยุโรป (Operato et al., 2025; Chiti et al., 2025) รวมถึงเงื่อนไขการพิจารณาสินเชื่อจากสถาบันการเงินที่เข้มงวดขึ้น

3. วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) เป็นกลุ่มที่เผชิญข้อจำกัดด้านทรัพยากรและความรู้ แม้จะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ (สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์, 2563) แต่การขาดกรอบการดำเนินงานที่เหมาะสมทำให้เสี่ยงต่อการถูกกีดกันออกจากห่วงโซ่อุปทานระดับโลก โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ และสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์, 2566)

ความเหลื่อมล้ำในการบังคับใช้กฎหมาย ช่องว่างระหว่างบริษัทจดทะเบียน (265 แห่ง) กับกิจการนอกตลาดและ SMEs ซึ่งคิดเป็นมากกว่าร้อยละ 90 ของภาคธุรกิจทั้งหมด (สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม, 2566) ก่อให้เกิดปัญหาสำคัญ คือ ความเสียเปรียบในการแข่งขัน จากต้นทุนการปฏิบัติตามมาตรฐานที่ต่างกัน และช่องว่างในการคุ้มครองผู้มีส่วนได้เสีย ที่ได้รับผลกระทบจากกิจการที่อยู่นอกขอบเขตการกำกับดูแล (Lysgaard & Holly, 2024)

ดังนั้น ควรทำการขยายขอบเขตการกำกับดูแลไปยังบริษัทขนาดใหญ่ นอกตลาดทุน ที่มีผลกระทบสูง พร้อมทั้งสร้างกลไกสนับสนุนที่ยืดหยุ่นสำหรับ SMEs เพื่อสร้างความเป็นธรรมในการบังคับใช้กฎหมายและลดความเหลื่อมล้ำตามหลักนิติธรรมอย่างยั่งยืน

กรณีศึกษาการยกระดับมาตรฐานความยั่งยืนในต่างประเทศ

หลายประเทศมีพัฒนาการที่โดดเด่นในการเปลี่ยนผ่านจากกฎเกณฑ์แนะนำ (Soft Law) ไปสู่พันธกรณีทางกฎหมาย (Hard Law) ที่ชัดเจนบนพื้นฐานของหลักนิติธรรม ดังนี้

สหภาพยุโรป (EU) บูรณาการเป้าหมายความยั่งยืนเข้ากับกฎหมายสภาพภูมิอากาศยุโรป (Net Zero 2050) และบังคับรายงานข้อมูล ESG ควบคู่กับการรายงาน

ทางการเงินภายใต้มาตรฐาน CSRD และ ESRS เพื่อสร้างความแน่นอนและป้องกันการฟอกเขียว (European Securities and Markets Authority, 2025) พร้อมขับเคลื่อนกลไก CBAM และกองทุนการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรม เพื่อรองรับการปรับตัวอย่างเท่าเทียมและไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

สิงคโปร์ ธนาคารกลางสิงคโปร์ (MAS) และตลาดหลักทรัพย์ (SGX) บังคับเปิดเผยข้อมูลความเสี่ยงด้านภูมิอากาศตามกรอบ TCFD พร้อมประกาศใช้ Singapore-Asia Taxonomy เป็นมาตรฐานสากลหนึ่งเดียวในการจำแนกกิจกรรมสีเขียว เพื่อสร้างความชัดเจนและเสมอภาคในการบังคับใช้เกณฑ์ความยั่งยืน (Monetary Authority of Singapore, 2023)

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบมิติหลักนิติธรรมของไทยและต่างประเทศ

| มิติหลักนิติธรรม | สหภาพยุโรป (EU) | สิงคโปร์ | ประเทศไทย (ปัจจุบัน) |
|------------------------------|----------------------------------|--------------------------------------|--|
| ความชัดเจน (Certainty) | สูงมาก (มาตรฐาน ESRS บังคับใช้) | สูง (มี Roadmap และ Taxonomy ชัดเจน) | ปานกลาง (เน้น “แบบ 56-1 One Report” และคู่มือ) |
| การจำแนกประเภท (Taxonomy) | มีมาตรฐาน EU Taxonomy ชัดเจน | มี Singapore-Asia Taxonomy | อยู่ระหว่างพัฒนามาตรฐานระดับชาติ |
| การบังคับใช้ (Enforcement) | เข้มงวด (มีบทลงโทษและ Assurance) | เข้มงวด (ผ่าน SGX Listing Rules) | ปานกลาง (เน้นความสมัครใจและแรงจูงใจ) |
| การตรวจสอบข้อมูล (Assurance) | บังคับโดยหน่วยงานภายนอก | กำหนดมาตรฐานตรวจสอบชัดเจน | ส่วนใหญ่เป็นภาคสมัครใจ |

องค์ความรู้ใหม่

หลักนิติธรรมไม่ใช่เพียงแนวคิดทางทฤษฎี แต่เป็น “ตัวเร่ง” สำคัญที่เปลี่ยน ESG จากเครื่องมือทางเลือกให้เป็นกลไกฐานรากที่มีผลบังคับจริง ผ่าน 3 เสาหลัก

1. Legal Certainty การสร้างพันธกรณีทางกฎหมายที่คาดหมายผลได้อย่างชัดเจน
2. Standardization & Equality การใช้ระบบจำแนกสีเขียวมาตรฐานเดียวเพื่อลดอุปสรรค ป้องกันการฟอกเขียว และสร้างความเท่าเทียมระหว่างบริษัทใหญ่และ SMEs
3. Accountability การปฏิรูปหน้าที่กรรมการ (Fiduciary Duty) ควบคู่กับกลไกตรวจสอบโดยบุคคลที่สาม เพื่อสร้างความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้จริง
4. การปฏิรูปโครงสร้างภายใต้ฐานรากของหลักนิติธรรมนี้ จะเป็นกุญแจสำคัญที่ทำให้ภาคธุรกิจไทยบรรลุเป้าหมาย SDG 13 (สิ่งแวดล้อม), SDG 8 (แรงงาน) และ SDG 16 (ความยุติธรรม) ได้อย่างแท้จริงภายในปี 2030



ภาพที่ 1 รูปแบบการพัฒนาธุรกิจไทยสู่ความยั่งยืน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. การยกระดับสู่พันธกรณีทางกฎหมาย (Hard Law) ปรับปรุงกฎหมายลำดับรองเพื่อเปลี่ยนผ่านจากระบบ “ปฏิบัติตามหรือชี้แจง” ไปสู่การมีสภาพบังคับทางกฎหมาย เพื่อสร้างความแน่นอนชัดเจนและขจัดปัญหาการฟอกเขียว
2. การพัฒนามาตรฐานการจำแนกกิจกรรมสีเขียวแห่งชาติ (National Taxonomy) เร่งสร้างเกณฑ์จำแนกที่เป็นมาตรฐานหนึ่งเดียว (ตามแบบอย่าง Singapore-Asia Taxonomy) เพื่อให้ภาคธุรกิจมีฐานข้อมูลและมาตรฐานการวัดผลที่สอดคล้องกัน
3. การขยายขอบเขตเพื่อความเสมอภาค ขยายการกำกับดูแล ESG ให้ครอบคลุมบริษัทขนาดใหญ่นอกตลาดทุน พร้อมสร้างกลไกสนับสนุนที่ยืดหยุ่นสำหรับ SMEs เพื่อลดความเหลื่อมล้ำในการบังคับใช้กฎหมาย
4. การปฏิรูปหน้าที่ความไว้วางใจของกรรมการ (Fiduciary Duty) แก้ไขนิยามหน้าที่ความระมัดระวังและความซื่อสัตย์ของกรรมการบริษัท ให้ครอบคลุมการบริหารความเสี่ยงด้านความยั่งยืนอย่างเป็นรูปธรรม

สรุป

แนวคิดด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล (ESG) ทำหน้าที่เป็น “วิธีการหรือเครื่องมือ” สำคัญในการวัดผลการปฏิบัติงานของภาคเอกชนให้สอดคล้องกับ “เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน” (SDGs) ของสหประชาชาติ แม้ว่าประเทศไทยจะมีพัฒนาการเชิงประจักษ์อย่างมีนัยสำคัญและได้รับการจัดอันดับเป็นที่ 1 ในภูมิภาคอาเซียนตามดัชนี SDG Index แต่ยังคงเผชิญความท้าทายวิกฤตในมิติการรับมือสภาพภูมิอากาศ (SDG 13) มาตรฐานแรงงาน (SDG 8) และความยุติธรรมของสถาบัน (SDG 16) ปัญหาหลักที่พบ คือ อุปสรรคเชิงโครงสร้างที่กีดกั้น ESG ของไทยส่วนใหญ่ยังมีลักษณะเป็น กฎเกณฑ์แนะนำเชิงนโยบาย (Soft Law) ที่เน้นความสมัครใจภายใต้หลักการ “ปฏิบัติตามหรือชี้แจง” ผ่านการรายงาน 56-1 One Report ซึ่งจำกัดวงอยู่เฉพาะบริษัทจดทะเบียนเพียง 265 แห่ง สถานะนี้ก่อให้เกิด “กั๊กตักการปฏิบัติตาม” ที่มุ่งเน้นเพียงการทำตามรูปแบบแต่ไม่สร้างผลลัพธ์ที่แท้จริง อีกทั้งยังสร้างความไม่เป็นธรรมในการแข่งขันและความเหลื่อมล้ำในการบังคับใช้กฎหมาย เนื่องจากบริษัทนอกตลาดทุนและกลุ่ม SMEs อีกรกว่า 90% ยังไม่มีพันธกรณีทางกฎหมายที่ชัดเจน จึงต้องควมรู้ใหม่ว่า หลักนิติธรรม ไม่ใช่เพียงแนวคิดทางกฎหมาย แต่เป็น “ตัวเร่ง” สำคัญที่จะเปลี่ยน ESG ให้เป็นกลไกฐานรากที่มีผลบังคับจริง ผ่านองค์ประกอบ 3 มิติ ได้แก่ การเปลี่ยนผ่านสู่ “พันธกรณีทางกฎหมาย” เพื่อสร้างความแน่นอนชัดเจนและความคาดหวังได้ของกติกาดตามบรรทัดฐานสากล การสร้างระบบจำแนกสีเขียวแห่งชาติ (National Green Taxonomy) เพื่อกำหนดนิยามและมาตรฐาน

เดียวในการวัดผล ป้องกันปัญหา “การฟอกเขียว” (Greenwashing) และสร้างความเสมอภาคระหว่างบริษัททุกขนาด และการปฏิรูปหน้าที่ความไว้วางใจของกรรมการ (Fiduciary Duty) โดยระบุให้การบริหารความเสี่ยงด้านความยั่งยืนเป็นส่วนหนึ่งของ “หน้าที่ความระมัดระวัง” และกำหนดให้มีกลไกตรวจสอบโดยบุคคลที่สามเพื่อสร้างความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้จริง การยกระดับตามแนวทางของสหภาพยุโรปและสิงคโปร์จะช่วยให้มิติธรรมาภิบาล (G) ทำหน้าที่เป็นกลไกขับเคลื่อนมิติด้าน สิ่งแวดล้อม (E) และ สังคม (S) ได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากประเทศไทยสามารถปฏิรูปโครงสร้างภายใต้ฐานรากของหลักนิติธรรมได้ ภาคธุรกิจไทยจึงจะสามารถบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างแท้จริงภายในปี 2030

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2558). *แผนแม่บทรองรับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พ.ศ. 2558-2593*. กรุงเทพฯ: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ และสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์. (2566). *คู่มือเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับบริษัทจดทะเบียนและมาตรฐานผลกระทบ SDG*. กรุงเทพฯ: โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย (UNDP Thailand).
- ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย. (2568). *265 บจ. ผ่านเกณฑ์ SET ESG Ratings ปี 2568 พร้อมยกระดับสู่ FTSE Russell ESG Scores ในปี 2569*. กรุงเทพฯ: ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย.
- สถาบันไทยพัฒน์. (2568). *เปิดผลสำรวจความยั่งยืนของธุรกิจไทย ปี 68*. สืบค้น 2 มกราคม 2569, จาก <https://www.thaiesg.com/2025/11/68.html>
- สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์. (2560). *หลักการกำกับดูแลกิจการที่ดีสำหรับบริษัทจดทะเบียน ปี 2560*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์.
- _____. (2563). *คู่มือจัดทำแบบแสดงรายการข้อมูลประจำปี/รายงานประจำปี (แบบ 56-1 One Report)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์.
- สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม. (2566). *รายงานสถานการณ์ SMEs ไทย พ.ศ. 2566*. กรุงเทพฯ: สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม.

- Bingham, T. (2010). *The rule of law*. London: Allen Lane.
- Business & Human Rights Resource Centre. (2024). *Corporate accountability*. London: Business & Human Rights Resource Centre.
- Chiti, E. et al. (2025). The EU's Corporate Sustainability Due Diligence Directive: From disclosure to mandatory prevention of adverse impacts. *European Journal of Risk Regulation*, 16(2), 245–272.
- Dungtripop, W. et al. (2025). The Impact of Corporate Reporting Quality on Sustainable Growth Through Integrated Reporting Lens in Thai Listed Companies. *Journal of Risk Financial Manag*, 18(5), 1-25.
- European Securities and Markets Authority. (2025). *Guidelines on Enforcement of Sustainability Information*. Paris: European Securities and Markets Authority.
- International Labour Organization. (2023). *World Employment and Social Outlook 2023*. Geneva: International Labour Office.
- Lukács, B. & Molnár, P. (2025). Companies' ESG performance under soft and hard regulation environment. *Discover Sustainability*, 6(1), 1-15.
- Lysgaard, S. A. & Holly, G. (2024). *Regulating business and human rights in the EU*. Rochester, NY: SSRN.
- McKinsey & Company. (2020). *Diversity wins: How inclusion matters*. New York: McKinsey & Company.
- Monetary Authority of Singapore. (2023). *Singapore-Asia Taxonomy for Sustainable Finance*. Singapore: Monetary Authority of Singapore.
- Noori, R. & Athota, V. S. (2024). *Greenwashing in ESG and its implications*. Hershey, PA: IGI Global.
- Operato, L. et al. (2025). *Navigating CSRD reporting: Turning compliance into sustainable development with science-based metrics*. Retrieved February 9, 2026, from <https://shorturl.asia/NZ57x>
- Sachs, J. D. et al. (2025). *Sustainable Development Report 2025*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sjåfjell, B. (2020). Sustainable value creation within planetary boundaries Reforming corporate purpose and duties of the corporate board. *Sustainability*, 12(15), 1-15.

- Tamanaha, B. Z. (2004). *On the rule of law: History, politics, theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Transparency International. (2023). *Corruption Perceptions Index*. Retrieved February 9, 2026, from <https://www.transparency.org/en/cpi/2023>
- United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. New York: United Nations.